

Кого слід відносити до категорії «діти війни»?

Діти війни – це умовний термін для позначення наймолодшої соціальної категорії покоління періоду Другої світової війни. Сюди належать неповнолітні, котрим на час завершення Другої світової війни (02.09.1945 р.) не виповнилося 18 років. Ця особлива категорія соціуму закріплена Законом України «Про соціальний захист дітей війни» (2004 р.). Включає в себе три вікові групи: діти (від народження до 10 років), підлітки (11–15 р.) і юнаки раннього віку (16–17 р.).

Неадаптованість неповнолітніх громадян до особливих умов воєнної пори, несформованість їхньої екзистенційно-психологічної сфери та відсутність життєвого досвіду цілком логічно визначили найтрагічніше місце цієї частини соціуму серед небачених за всю українську історію випробувань. Становище наймолодших українців визначалося багатогранною й суперечливою сукупністю детермінованих війною чинників: економічних, соціальних, воєнно-політичних, ідеологічних, побутово-повсякденних, морально-психологічних, ситуативних, ментальних тощо.

Характерне для підростаючого покоління романтичне сприйняття війни вже на початковому етапі було витіснено її жорстокими реаліями, усвідомленням глибокого трагізму цього суспільного крутозламу, болем розлуки з рідними, що йшли на фронт, тривогою за прийдешній день. Десятки тисяч дітей стали жертвами бомбардувань та артилерійських обстрілів, разом із дорослими опинялися в колонах біженців, потерпали під час евакуації в східні райони країни. Докорінно змінився ритм і перебіг навчального процесу: школи та інші дитячі установи працювали епізодично, а з наближенням фронту вони взагалі закривалися.

Особливо трагічним було становище неповнолітніх українців в умовах нацистського окупаційного режиму. Вони стали жертвами етноциду: гинули під час каральних операцій окупантів та етнічних «чисток», помирали від голоду та хвороб. Юні громадяни піддавалися примусовому працевикористанню та вивозилися до нацистського Райху. За різних обставин вони ставали в'язнями німецьких концтаборів, де над ними проводили нелюдські медичні експерименти. Дітей з окупованих територій чи народжених українками в Німеччині («осткіндер»), якщо вони мали відповідні «арійській расі» морфологічні ознаки, направляли в спеціальні табори чи віддавали бездітним німецьким родинам для їхнього «онімечування».

Освітньо-виховна політика окупантів щодо неповнолітніх була спрямована на їхню деінтелектуалізацію та ідеологічне зомбіювання задля формування колабораціоністських орієнтирів та почуття покірності.

Попри юний вік, неповнолітні взяли діяльну участь у різноманітних формах радянського та національного руху Опору окупантам. Вони ставали бійцями партизанських загонів, членами підпільних організацій і груп, учасниками спонтанних акцій спротиву. Відсутність бойового досвіду спричиняла масову загибель юних партизанів і підпільників. Поряд з цим участь у боротьбі з нацистами демонструвала їхні високі патріотичні почуття й сприяла

громадянському змушннню й акселерації. Відвага багатьох неповнолітніх бійців руху Опору була відзначена орденами та медалями.

Помітним було місце юних громадян і в патріотичних акціях цивільного населення. Зокрема, вони самовіддано працювали на промислових підприємствах, полях і фермах, відбудовували соціальну інфраструктуру, збирали металобрухт і лікарські рослини, здійснювали шефство над військовими шпиталями, робили посильні внески до фонду оборони, організовували тимувівський рух.

Війна спричинила для неповнолітнього населення надзвичайно важкі демографічні, соціальні й психологічні наслідки. Через різке падіння народжуваності й високий рівень дитячої смертності було суттєво підірвано український генофонд. Війна значно загострила проблему дитячої бездоглядності й безпритульності, обернулася для багатьох неповнолітніх захворюваннями та інвалідністю. Порушивши узвичаєний алгоритм життя, воєнна пора негативно позначилася на моделях їхньої поведінки, призвела до спалахів девіантних виявів та дитячої злочинності. Поряд з цим, стресовими ситуаціями екстремального часу було спровоковано й негативні процеси в психоемоційній сфері юних громадян, які призвели до посттравматичного синдрому.

Сучасна російсько-українська війна, що розпочалася в 2014 р., породила феномен нового покоління дітей війни. Розділені в часі майже 80-ми роками, два покоління дітей війни об'єднані багатьма спільними рисами і поряд з цим мають чимало специфічних особливостей свого статусу й становища.

Бібліографія

Голиш Г. М. У вирі війни. Становище неповнолітніх громадян України в 1941–1945 рр.: монографія. Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2005. 323 с.

Голиш Г. М. Наслідки німецько-радянської війни для неповнолітніх громадян України // Український історичний журнал. 2005. № 3. С. 37–49.

Григорій ГОЛИШ, Лариса ЛИСИЦЯ